

STIG STRÖMHOLM:

”... har rådmän själv begärt ...”

Ett budskap av vad slag det vara må bedömes i Sverige i första hand efter vem som framlägger det och inte efter vad det innehåller eller hur det framföres, skriver professor Stig Strömholm. Systemet förutsätter en rangrulla över samhällets alla aktiva personer och grupper och en politisk karta med höger, vänster, mitt och ytterflyglar inprickade. Rangrullan och kartan legitimerar de ståndpunkter som hävdas av personer med plats i listorna. Men allt vad dessa framför förtjänar inte alltid ett högaktningsfullt mottagande. Så är det i fråga om fackföreningsrörelsens förslag till löntagarfonder. Det går långt utanför ramen för förslagsställarens rimliga arbets- och kompetensområde. I sådana fall måste motsidan — och det gäller även mittpartierna — avvisa förhandling och kompromiss.

Det mest vördnadsbjudande med den sången Träumerei, när den exekveras i Stadshotellets trädgård i Birger Sjöbergs Lilla Paris, det är inte den musikaliska eller eljest konstnärliga kvaliteten i komposition eller exekution. Vad som särskilt helgar stycket, och som gör högljutt tal under dess framförande till tempelskändning, det är att just denna komposition spelas på begäran av borgerskapets främste, rådmän själv, ”härskaren i frack och orden”.

Det är karakteristiskt för den lilla, slutna och enhetliga miljön — i synnerhet om den saknar någorlunda mångsidiga, effektiva och öppna intellektuella kvalitetskontroller — att ett budskap av vad slag det vara må i första hand bedömes efter vem som framlägger det, inte efter vad det innehåller eller hur det framföres. Denna omdömenas och ställningstagandenas bundenhet till person eller grupp är förmodligen, liksom all auktoritetsbundenhet, ett fridsbevarande element i samhället; i den egenskapen förtjänar vördnaden för rådmäns musikval att något skratas åt men mera hedras ändå. I lika hög grad som det fredliga och centraliserade avtalssystemet förtjänar detta äldre men alltjämt bestående sätt att hålla tyst i den fosterländska kaffebersån att hyllas med beteckningen ”den svenska modellen”. Till undvikande av missförstånd talar vi här om ”det svenska systemet”. Det finns emellertid anledning att i all beskedlighet dra uppmärksamheten till ett par drag — om man så vill, ett par fällor — i detta fridsbevarande system.

Systemet är lämpligt och även karaktäristiskt, hette det nyss, för små och enhetliga miljöer. I själva verket förutsätter det också en lista över samhällets alla (eller åtminstone alla aktiva) personer och grupper; de måste vara någorlunda väl bekanta; listan måste innefatta en rangordning, och såväl lista som rangrulla måste vara auktoritativa, allmänt accepterade. Denna ofrånkomliga förutsättning ger upphov till två intressanta följdfrågor. Är man i allmänhet medveten om att systemet bygger på dem? Vet man av vem och efter vilka principer rangordningen upprättas? Kan man — med "man" avses här systemets talesmän och tillskyndare — inte ge klara svar på dessa spörsmål, är det oroväckande av ungefär samma skäl och på ungefär samma sätt som det skulle kännas betänkligt om man på en flygresa mot fjärran mål upptäckte, att besättningen inte har klart för sig vad deras instrument egentligen registrerar; osäkerhet om kompass och höjdinstrument skulle framstå som särskilt betänkligt.

Det lilla samhällets mantalslängd och rangrulla kommer lätt — det är den andra enkla punkten — att uppbära en funktion, som kanske är ännu mer grundläggande än som framgått hittills: de legitimerar de åsiktsyttringar och ståndpunkter som härör från folk med säker plats i de båda listorna.

Den politiska kartan

Den rangordnade listan kommer också till uttryck i en politisk karta; det är lättare att fortsättningsvis tala om detta mer åskåd-

liga dokument. I fråga om kartan behöver man knappast betvivla, att någorlunda vakna medborgare är väl medvetna om dess existens. Denna inskärpes med stor energi från olika håll. Kartans lättfattliga symbolvärld — först och främst dess väderstreck, som är höger och vänster, men även de idéer om närhet och avlägsenhet, parallellitet och "konfliktkurs", branta och mjuka stigningar som hör till kartbilden — utnyttjas flitigt i det politiska språket.

En viss positions belägenhet på den politiska kartan står i ett bestämt förhållande till den politiska rangrullan, liksom en bostadsadress kan ha kreditförstärkande eller neddragande klang. Så mycket viktigare blir då frågan vem som gör upp rullan och vem som tecknar kartan.

I en diskussion för någon tid sedan om den sk mediavänsterns roll myntade en fyndig debattör (jag vill minnas att det var författaren Lars Gustafsson) den språkligt otympliga men i sak mycket användbara termen "problemformuleringsmonopolet": i en värld av prat har den som tillvälat sig detta monopol vunnit en utomordentlig spelmässig favör. Han ger debatten dess ramar, vidgar eller sammanpressar dem efter behag. Denna favör, hette det, hade mediavänstern för egen del lagt beslag på.

Det politiska kartritningsmonopolet skulle med motsvarande terminologi vara ensamrätten att inte blott utforma symboler och termer utan även att placera ut byar och hemman på denna karta, som med nödvändighet är godtycklig, emedan

det inte finns något geografiskt rum att avbilda. Det förefaller övervägande sannolikt, att det politiska kartritningsmonopolet i stort sett följer enahanda huvudlinjer som det allmänkulturella problemformuleringsprivilegiet; samtidigt rör man sig på ett mer trögrörigt fält, där givna historiska utgångsvärden, bredare intresse bland medborgarna och därmed effektivare bevakning av monopolets utnyttjande troligen något minskar manöverutrymmet för monopolets utövare.

Hur viktig kartan är och hur betydelsefulla de till olika positioner knutna rangföreställningarna uppfattas vara, det illustreras utomordentligt slående av den batalj om rätten till ursprungs-beteckningen "liberalism" som nu sedan ganska länge pågår i Sverige. Vilka är "sanna liberaler" – moderata samlingspartiet eller folkpartiet? Diskussionen tyder på att det finns andra socknar på kartan, som man mindre gärna vill komma ifrån. Kanske ännu viktigare än de suggestiva namnen är emellertid föreställningarna om närhet, avstånd och belägenhet längs en höger-vänsterskala. De är i hög grad exploaterbara. I ett reportage från Polen för någon tid sedan berättades, hur en vän av den nu inledda utvecklingen mot något större frihet hade fäst en lapp vid ett Leninmonument med påskriften "Se mer åt vänster!" Från svensk synpunkt ter sig denna uppmaning desorienterande. Längs vår höger-vänsterskala skulle väl kultföremålet och hans trogna hårdingar hamna längre ut än de oppositionella grupperna, som vi väl snarare skulle gruppera närmare mitten,

bland något slags "demokratiska socialister" (vilka skvadrar, gripar eller enhörningar fått sin plats på vår teoretiska karta).

Till den med en halvofficiell rangrullas värderingar kompletterade politiska kartan hör idéer om en "mitt" och om "ytterflyglar". Ju mer omsorgsfullt man söker analysera sådana föreställningar, desto mer uppenbart blir deras rent konventionella karaktär och fullständiga brist på innehåll i fråga om ställningstaganden i konkreta frågor. De återger verkligen inte något landskap i någon förnuftig mening. Likväl är de betydelsefulla. Själva beteckningen "mitten" – med ty åtföljande associationer om "måtta", "lagom", "kompromissvilja", "försonlighet" m m – kan uppenbarligen rentav tjäna som enda program, karakteristik och existensberättigande för politiska grupper, som saknar varje annat identitetsskapande drag än namnet. Om kartan inte fanns, om inte dess suggestion klädde verkligheten i den dräkt kartritarna ville ge den, skulle det då vara självklart, att tex socialdemokrater och moderater stod längre bort från varandra, hade större svårigheter att finna gemensamma medel mot den ekonomiska krisen än den sk mitten i förhållande till dessa båda partier? Skulle, utan kartans suggestion, "mitten" överhuvudtaget ha annat att tillhandahålla – och ta betalt för – på den svenska politiska marknaden än en handfull skilda lösningar, omfattade av på sin höjd tjugu procent av väljarkåren?

Kartans suggestiva kraft förstärkes av – liksom kartbilden i sin tur växelverkande

förstärker — den oklara men likaså suggestiva rangrulla som ger särskild tyngd åt de stycken som rådman själv begärt. Den väljare som vill ta ställning med öppna ögon har inte mycket annat att göra än att rita sin egen karta, konsultera sin egen ranglista, fråga för fråga.

Legitimering av åsikter

Det lilla och enhetliga samhällets lista över godkända medborgare, dess rangrulla och den politiska karta som skall åskådliggöra grupperingarna har en grundläggande funktion, hävdade jag, som kan visa sig särskilt betydelsefull i politiska lägen präglade av villrådighet och snabba förändringar: funktionen att legitimera de åsiktsyttringar och ståndpunkter som härrör från folk med säker plats i listorna. Även detta element i systemet har sina förtjänster; det är naturligtvis arbetsbesparande att på detta sätt grovsortera de många rösterna. En viss kredit kan de etablerade och beprövade inte utan fog göra anspråk på. Det finns en presumption för att vad rådman har att säga i allmänna ärenden förtjänar att tags på allvar i högre grad än av den stojande främigen i Stadshotellets trädgård kan komma med.

Systemet upphör att vara ändamålsenligt och blir i stället djupt betänkligt om förstahandslegitimationen kommer att fungera som ett oomtvistligt diplom på rumsrenhet. Det är — banalt som det låter — inte allt vad rådman säger som förtjänar ett högaktningsfullt mottagande.

Den fackliga arbetarrörelsens förslag

Under snart fem års tid har en av de etablerade gästerna i Stadshotellets trädgård, nämligen arbetarrörelsens fackliga gren — i olika tongångar, med olika motiv, med lockelser och hotelser — framfört ståndpunkter och förslag, som trots betydande variationer har det gemensamt att deras förverkligande skulle innebära en radikal, oprövad och med tiden sannolikt total överföring av ägande och beslutanderätt över det svenska näringslivet från nuvarande ägare till framför allt de fackliga korporationerna. I allt väsentligt har det under den svenska fackliga arbetarrörelsens hittillsvarande historia funnits god anledning att utan ingående prövning släppa in de ståndpunkter som denna rörelse företrätt bland de "plausibla" — bland dem som från början kunde göra anspråk på att taga på allvar. Rörelsen har byggt upp en mycket anseelig kredit.

Att förslag på grund av förslagsställarnas ställning på gästlistan — deras kredit — behandlas som "plausibla" innebär inte att de behöver möta gillande. Men det innebär något från behandlings- och förhandlingssynpunkt utomordentligt viktigt: det hör till spelreglerna att förslagets motståndare bänkar sig vid förhandlingsbordet, behandlar förslaget som möjligt, allvarligt överväger kompromisser. Den det inte gör, spelar inte spelet.

Den fackliga arbetarrörelsen — från den centrala TCO-ledningens och den politiska arbetarrörelsens i och för sig mycket intressanta agerande bortses här — har tagit sin kredit i anspråk i full utsträck-

ning. Under de senaste månaderna har man åberopat just det privilegium för etablerade deltagare i det svenska kaffekalasets som består däri att man kräver att motsidan visar kompromissvilja.

Granskar man de framlagda förslagen i sak, måste det fastslås, att förstahandslegitimationen för etablerade, krediten för kända deltagare har överutnyttjats — att inte säga missbrukats. Förslagen går långt utöver ramen för vad som hittills med fog utstakats som förslagsställarnas rimliga arbets- och kompetensområde. Det handlar om en till sitt innehåll revolutionär samhällsförändring. Det är inte ett utslag av tjurskallighet, inte ett brott mot spelreglerna, om motsidan avvisar förhandling och kompromiss. Det är tvärtom en självklar vakthållning kring spelregler som visat sig hållbara och värdefulla.

Fondfrågan och mittpartierna

Det är sannolikt, att fondfrågan vållar sina tillskyndare svåra bekymmer. De är emellertid självförvållade. Har man uppmärksamhet följt turerna i detta märkliga spel, där makt- och fördelningspolitiska motiv, gamla socialiseringsdrömmar, påståenden om näringslivets kapitalanskaffningsbehov successivt virvlat runt i oöverskådlig röra, är det svårt att inse vilket tillmötesgående vid förhandlingsbordet den spelare kan begära, som på detta sätt exponerat villrådighet i förening med makthunger. Att fackföreningsrörelsen — i brist på mer substantiella sätt att tillgodose det förväntningstryck som alla socialistiska rörelser

tycks vara eller anse sig tvungna att ständigt vidmakthålla — har utfärdat växlar av det tvivelaktiga slag som fondförslagen utgör kan inte gärna åberopas som grund för att här finna samma behandling som man naturligen kunnat kräva om man framlagt förslag inom det egna legitima verksamhetsfältet.

Rörelsens engagemang i den olycksaliga fondfrågan har medfört en låsning, som torde glädja endast de troende socialister vilka alltjämt drömmer marxistiska katastrofdrömmar. Man vägrar att inse eller åtminstone erkänna, att fondhotet sedan sex år tillbaka med stor sannolikhet är en av de allra viktigaste grunderna för bristen på investeringsvilja i näringslivet. Den svaga investeringsvolymen åberopas tvärtom som motiv för fondernas nödvändighet. Det är ett vackert exempel på resomang i ond cirkel.

Det finns anledning räkna med att kravet på förhandling och kompromiss kommer att framföras med allt större kraft och iver ju svårare man kört fast i fondfrågan. Det ligger i den svenska politiska bildens — i kartans — natur, att sådana tongångar har särskilda möjligheter till framgång hos politiska grupper, vilkas snart sagt enda trumfkort och enda identitet är att de befinner sig i en visserligen tänkt, endast av kartritningens konventioner skapad men just därför, i de oklara tankarnas, de taktiska spekulationernas och de verbala dimornas töcken särskilt trovärdig, "mittposition". Vad skall en sådan utnyttjas till om inte till att kompromissa? Den till sitt innehåll så gott som fullständigt öppna

skatteuppgörelsen — historisk främst därför att den aviserade fiskaliska kontrollen över avdragsrätten innebär att det sista trånga andningshållet för enskilda ekonomiska handlingsfrihet nu slutligt muras igen — tyder på att kompromissvilja kan påräknas även i centrala principiella frågor. Åtskillig aningslöshet om var gränserna för det principiellt viktiga går har fö kommit till uttryck i diskussionen om den "underbara natten".

Att fondfrågan är en ännu mer central principfråga, där "kompromisser" innebär kapitulation och svek, det torde även de mest aningslösa vid någon eftertanke kunna få klart för sig. Eftergifter åt de fackliga socialiseringssträvandena innebär med all sannolikhet oåterkalleliga handlingar. Exemplet Polen kan, bland mycket annat, lära oss hur svårt, om inte omöjligt, det är att taga ens ett par blygsamma steg

tillbaka i frihetens riktning, när socialismen väl har fått rota sig. Exemplet Frankrike, som nu börjat att triumferande företes, som något slags diplom på rumsrenhet, av socialistiska debattörer, har givetvis inte något som helst bevisvärde i någon riktning. Det kommer att dröja många år, innan socialism och kommunism visat sina frukter där.

Lika viktigt som det är att inse den politiska "kartans" konventionella karaktär och oförmåga att återge något reellt politiskt "landskap", lika viktigt är det att inte — i varje fall inte längre — betrakta den hävdvunna legitimationen, den ärligt förvärvade krediten, hos det svenska kaffebordets etablerade stamgäster som självklart giltig och självklar bas för förhandling och kompromiss. Även rådman själv kan begära alltför besynnerliga stycken ...